

พิธีฮตสรง : ประเพณีโบราณในการเลื่อนสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ภาคอีสาน
The HodSng Ceremony : An Ancient Tradition for the Promotion of Monastic Titles among
Northeastern Thai Monks

พระณัฐวุฒิ พันทะลี¹, ภัทรชัย อุทาพันธ์²,
นิวัตนา วรณคำ³, คชา ประณีตพลกรัง⁴, สุทธิพงษ์ สายาพัฒน์⁵
PhraNatthawut Phanthali¹, Phattharachai Uthaphan²,
Niwatthana Wannakam³, khacha praneetpolkrung⁴, Suttipong Sayapat⁵
¹⁻⁵มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
¹⁻⁵Mahamakut Buddhist University, Isan Campus
Corresponding Author e-mail: pantalee200134go@gmail.com

Received 13/05/2025 | Revised 02/06/2025 | Accepted 02/06/2025

บทความวิชาการ (Academic Article)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอองค์ความรู้พิธีฮตสรงประเพณีโบราณในการเลื่อนสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ภาคอีสาน พระสงฆ์ถือเป็นศูนย์กลางจิตใจของชาวไทย โดยเฉพาะในภาคอีสานที่มีความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในด้านศีลธรรม การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และเป็นผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนท้องถิ่น ชาวบ้านจึงเคารพนับถือพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบและชาวบ้านตอบแทนด้วยการยกย่องผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ หนึ่งในพิธีสำคัญ คือ พิธีฮตสรง ซึ่งมีรากฐานจากอิทธิพลของพุทธศาสนาจากอาณาจักรล้านช้างและมีความสำคัญทั้งทางจิตใจและความเชื่อของชาวบ้านเป็นการยกย่องพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งในสายการศึกษา การปฏิบัติ และการบริหาร ซึ่งพิธีฮตสรงมีเป้าหมายเพื่อถวายสมณศักดิ์หรือยกตำแหน่งให้แก่พระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม มีศีลาจารวัตรตรงตาม มีความรู้ทางพระธรรมวินัย และมีการสำเร็จการศึกษาพระบาลี แบ่งเป็น 3 ชั้น มนต์น้อย มนต์กลาง และมนต์ปลาย และการฮตสรงเป็นพิธีรดน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านจัดขึ้น เพื่อแสดงการยกย่องที่เชื่อว่าผู้เข้าร่วมพิธีจะได้รับอานิสงส์และความเป็นสิริมงคล ส่วนพระสงฆ์ที่ได้รับการฮตสรงจะได้เลื่อนสมณศักดิ์ ได้แก่ ฮตสรงครั้งที่ 1 เรียกว่า “สำเร็จ” ฮตสรงครั้งที่ 2 เรียกว่า “ญาชา” ฮตสรงครั้งที่ 3 เรียกว่า “ญาคุ” ฮตสรงครั้งที่ 4 เรียกว่า “ญาท่าน” และเป็นที่ยกย่องยิ่งขึ้นในชุมชน ถือเป็นพิธีกรรมที่หล่อหลอมทั้งพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างลึกซึ้ง

คำสำคัญ: ฮตสรง; สมณศักดิ์; พระสงฆ์; ภาคอีสาน

Abstract

This academic article aims to present knowledge of the ancient traditional bathing ceremony for the promotion of monks in the Northeast. Monks are considered the center

of the minds of Thai people, especially in the Northeast where Buddhism is deeply believed. Monks play an important role in morality, education, arts and culture, and are spiritual leaders of local communities. Villagers therefore respect monks who behave well and villagers reciprocate by honoring them through various rituals. One important ceremony is the Bathing Ceremony, which has its roots in the influence of Buddhism from the Lan Xang Kingdom and is important both in terms of the minds and beliefs of the villagers. It honors monks who are qualified in education, practice, and administration. The Bathing Ceremony aims to bestow a title or position on monks who have suitable qualifications, have excellent moral conduct, are knowledgeable in the Dhamma and Vinaya, and have completed their studies in Pali. It is divided into 3 levels: minor, middle, and final mantras. Bathing is a holy water pouring ceremony organized by villagers to show their respect, believing that participants in the ceremony will receive merit and auspiciousness. The monks who have been ordained will be promoted in rank: the first ordination is called “Samret”, the second ordination is called “Yasa”, the third ordination is called “Yaku”, and the fourth ordination is called “Ya Than”. They will be more respected in the community. This is a ritual that deeply unites Buddhism and local traditions.

Keywords: HodSng; Ecclesiastical title; Monk; Isan community

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและมีผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมากและจัดตั้งเป็นสถาบันองค์กรและรับผิดชอบการดูแลการเรียนรู้การปฏิบัติ เพื่อเป็นประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ (นภากร ศรีสม, 2567 : 41-46) โดยพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยและถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม ด้านการศึกษา และด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นสื่อกลางในการสืบทอดและนำธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่การปฏิบัติ พระสงฆ์จึงต้องปฏิบัติให้อยู่ในพระธรรมวินัยที่กำหนดอย่างเคร่งครัด (พระณัฐวุฒิ พันทะลี, 2564 : 14-27)

สังคมอีสานมีประชากรส่วนมากยอมรับนับถือพุทธศาสนาตามแบบอย่างของบรรพบุรุษจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายครั้ง ด้วยเงื่อนไขที่หลากหลายและแตกต่างกัน ชาวอีสานจึงได้รับเอาพุทธศาสนาผ่านมาหลายทางและหลายระลอกด้วยกัน แต่พุทธศาสนาตั้งแต่อาณาจักรล้านช้างได้กลายเป็นกระแสสุดท้ายที่ยึดพื้นที่ทางความเชื่ออย่างมั่นคงในภาคอีสาน ในลักษณะการผสมผสานเข้ากับความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น การเข้ามาของพุทธศาสนาในภาคอีสานนั้น นอกจากอาศัยพลังทางการปกครองของผู้นำทางบ้านเมืองแล้ว ผู้ที่สำคัญที่ขับเคลื่อนอย่างมีพลังในการนำเอาระบบความเชื่อแบบพุทธกลุ่มหนึ่ง คือ พระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำในบริษัททั้ง 4 ปัจจุบันพระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำพุทธบริษัทที่มีบทบาทมากในการธำรงรักษาและเผยแผ่พุทธศาสนาให้แพร่หลายและตั้งมั่นในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคอีสาน พระสงฆ์มีบทบาทเป็นอย่างมากในฐานะผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและการพัฒนาสังคม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของวิถีการปฏิบัติและการพัฒนา เมื่อพระสงฆ์มีศีลาจารวัตรที่

งดงาม ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ นำความเลื่อมใสมาให้แก่ชุมชนชาวบ้านก็ให้ความเคารพศรัทธาและตอบแทนด้วยการยกย่องด้วยวิธีการที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม เช่น ร่วมกันจัดพิธีแต่งตั้งสมณศักดิ์ให้ท่านมีตำแหน่งที่สูงขึ้น ซึ่งคนภาคกลางเรียกว่า “พิธีเถราภิเษก” หรือคนภาคอีสานเรียกว่า “พิธีฮอดสรง” (ยุคโอะฮายาชิ, 2554 : 8)

พิธีเถราภิเษกหรือพิธีฮอดสรงถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทั้งในด้านจิตใจและคุณค่าในด้านของความเชื่อการยกย่องสรรเสริญพระสงฆ์ที่ได้ผ่านประเพณีการฮอดสรงจึงได้รับอภิสิทธิ์ในด้านจิตใจและความเชื่อทั้งการยอมรับและให้การเคารพนับถือของญาติโยม ซึ่งในแต่ละชั้นมีคุณสมบัติที่แตกต่างทั้งในด้านของฝ่ายการศึกษาและฝ่ายบริหารได้ถูกจัดแบ่งไว้ตามคุณสมบัติอย่างเหมาะสมจะต้องเป็นผู้คงแก่เรียนที่มีศิลาจารวัตรนำเลื่อมใสเป็นผู้เรียนจบมนต์น้อย มนต์กลาง และเรียนจบมนต์กัจฉายนะ เป็นผู้ทรงพระปาฏิโมกข์หรือเป็นผู้มีความมั่นคงในบวรพระพุทธศาสนา ญาติโยมทวยกทวยกามีศรัทธาเลื่อมใสจึงพานำเอาสมณบริวารอันเหมาะสมมีจีวร เป็นต้น มาฮอดสรงเป็นการถนอมสมภารให้และเป็นการเลื่อนสมณศักดิ์ให้สูงขึ้นด้วยเพื่อให้พระสงฆ์ที่ได้รับการฮอดสรงนั้นอยู่เป็นร่มโพธิ์เป็นหลักชัยสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ได้นานเท่านาน นอกจากนี้ชาวพุทธได้ยึดถือประเพณีตามฮีต 12 ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานประเพณีฮอดสรงหรือประเพณีเถราภิเษกเป็นความเชื่อที่แฝงไปด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในด้านของประเพณีเป็นการให้เกิดการยกย่องสรรเสริญพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและเป็นผู้ที่คงแก่เรียนมีจริยวัตรที่ดี จึงได้พากันยกย่องคุณงามความดีของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี โดยร่วมจัดกันจัดประเพณีฮอดสรงแก่พระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม (เชิดชาย บุตดี, 2555 : 72-85)

พิธีการฮอดสรงในภาคอีสานในอดีตถือเป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่ แต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละกลุ่มชน แต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การถวายสมณศักดิ์ยกย่องพระสงฆ์ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบด้วยสมณศักดิ์ และเพื่อความเป็นศิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธีดังกล่าว โดยเชื่อว่าผู้เข้าร่วมพิธีฮอดสรงจะประสบแต่ความสุขความเจริญ และจะได้รับส่วนแห่งบุญวาสนาบารมีของท่านด้วย (พระครูเมตตากิตติวิมล, 2555 : 2) การฮอดสรง คือ พิธีสงฆ์หรือรินน้ำแก่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นรูปแบบประเพณีที่เก่าแก่ของผู้คนในแถบอีสาน โดยได้รับอภิสิทธิ์มาจากอาณาจักรล้านช้าง การจัดพิธีฮอดสรงนั้นจะถูกจัดขึ้นเมื่อชาวบ้านและพระเถระในคณะสงฆ์เห็นว่าพระสงฆ์ที่เล่าเรียนจบในบั้นหรือชั้นต่าง ๆ แล้ว จึงสมควรที่จะจัดพิธีฮอดสรงให้ (สุมาลี เอกชนนิยม, 2568 : 1) ซึ่งชาวอีสานในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองต่อพระสงฆ์ด้วยความศรัทธาอย่างแนบแน่นเสมอมา เมื่อพระสงฆ์แสดงบทบาทของตนเองเป็นที่ยอมรับนับถือของชุมชน ชาวบ้านต่างก็แสดงออกด้วยการทำนุบำรุงพระสงฆ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับสมณสาธูป โดยเฉพาะการยกย่องพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน เพื่อให้ท่านได้เกิดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติศาสนกิจ ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันจัดพิธีเถราภิเษกหรือที่เรียกว่า “ฮอดสรง” ให้แก่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อยกย่องท่านสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นไป และการฮอดสรงเพื่อถวายสมณศักดิ์มี 2 ลักษณะ คือ ถวายสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบเป็นที่เคารพสักการะของชุมชน และพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาหรืออาจแยกเป็นการถวายสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์สายบริหารและสายปฏิบัติ รวมถึงสายปริยัติด้วยคือพระสงฆ์ที่บวชเรียน ซึ่งการศึกษาร่ำเรียนสมัยก่อนแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า สูตรมนต์น้อย หมายถึง ผู้เรียนต้องสามารถตั้งมงคลน้อย ได้แก่ เจ็ดตำนาน สูตรมนต์หลวง คือ ตั้งมงคลหลวงได้แก่ 12 ตำนาน ไชยน้อย ไชยใหญ่ ต้องเรียนให้จบบริบูรณ์ สูตรมนต์กลาง คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร มหาสมยสูตร อาทิตตปริยายสูตร อนัตตลักษณะสูตร มาติกาแจ้ง อภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ พระวินัย พระสูตร และชั้น

สูตรมนต์ปลาย คือ สัททา (บาลีมูลกัจจายนสูตร) อภิธรรมมัตถสังคหะและบาลีปาฏิโมกข์ (พิฑูรย์ มลิวัลย์, 2535 : 13-14)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาพิธีฮตสรงประเพณีโบราณในการเลื่อนสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ภาคอีสาน เพื่อจะทราบถึงประวัติความเป็นมาของพิธีฮตสรง ขั้นตอนพิธีการฮตสรง และลำดับชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์แบบโบราณ และจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาพิธีฮตสรงในภาคอีสานต่อไป

ประวัติความเป็นมาพิธีฮตสรง

พิธีฮตสรงมีแหล่งกำเนิดและที่มาตั้งแต่อดีตโบราณกาล โดยพิธีฮตสรงนี้น่าจะเกิดจากผสมผสานคติความเชื่อระหว่างศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธ โดยมีความเชื่อผ่านความเชื่อเรื่องเทวราช เชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินคือเทพที่ถูกส่งลงมาปกครองโลกมนุษย์ การขึ้นครองราชย์จะต้องผ่านพิธีกรรมเพื่อความเป็นเทพที่สมบูรณ์ พิธีการขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เรียกว่า “พิธีราชาภิเษก” มักนิยมใช้น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม โดยน้ำนั้นจะนำมาจากแม่น้ำที่เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่น น้ำจากแม่น้ำคงคา เพราะเชื่อว่าเป็นน้ำที่พระเจ้าได้ประทานมาให้ชาวอินเดียได้ชำระล้างสิ่งชั่วร้ายในชีวิตให้กลายเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ได้ ประเทศไทยก็ได้รับคติของพราหมณ์ผ่านการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ผ่านอิทธิพลของขอมโบราณ พอมาถึงสมัยสุโขทัยก็ยิ่งรับเอาคติความเชื่อดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง แม้มาถึงสมัยอยุธยาในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชก็ยังปรากฏหลักฐานชัดเจนผ่านการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ทุกพระองค์จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงรับสั่งพราหมณ์เอาน้ำจากแม่น้ำต่าง ๆ ที่อยู่ในประเทศไทย เป็นสัญลักษณ์แทนแม่น้ำ 5 สายในอินเดีย เช่น สระแก้ว สระเกษ ที่จังหวัดสุพรรณบุรี หรือแม่น้ำแม่ป้าบางปะกง แม่น้ำป่าสัก เป็นต้น มาทำพิธีอภิเษกแทนแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ 5 สายในประเทศอินเดีย (พระครูสุธรรมรัตนารักษ์, 2564 : 57-70)

พิธีฮตสรงในภาคอีสานมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี หลักฐานที่บ่งบอกว่าในสมัยทวารวดีมีพิธีฮตสรงก็คือ พระธาตุยาคุที่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกลมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นศิลปะแบบทวารวดี คำว่า “ยาคุ” เป็นร่องรอยของหลักฐานชื่อตำแหน่งของพระสงฆ์ที่ได้รับการฮตสรงในสมัยนั้น แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของชาวอีสานต่อพุทธศาสนา สิ่งที่เกิดขึ้นกับความศรัทธา คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หนึ่งในนั้น คือ พิธีฮตสรง เพราะพระธาตุที่สร้างขึ้นและเรียกว่าพระธาตุยาคุน่าจะเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้น เพราะแรงศรัทธาต่อพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่ได้รับตำแหน่งเป็นยาคุ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ได้รับการฮตสรงจากทางราชการและชาวบ้าน (ธีระพงษ์ มีไธสง, 2556 : 74-96)

พิธีฮตสรงในภาคอีสานปัจจุบัน ก็ได้รับคติปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการฮตสรงในเวียงจันทน์ แต่รายละเอียดของพิธีกรรมอาจแตกต่างกัน คือ พระที่จะได้รับการฮตสรงนั้นจะต้องมีพรรษาตั้งแต่ห้าพรรษาขึ้นไป เมื่อเห็นว่าพระรูปนั้นปฏิบัติตนเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะทำพิธีฮตสรงให้ คือ การรดน้ำและทำพิธีรับรองอย่างเป็นทางการว่าเป็นพระผู้ใหญ่ ซึ่งชาวบ้านนับถือเทียบได้กับการถวายสมณศักดิ์ของทางราชการ การฮตสรงครั้งแรกเท่ากับเป็นการเลื่อนสมณศักดิ์ให้เป็นพระผู้ใหญ่ของหมู่บ้าน เมื่อสึกออกมาชาวบ้านจะใช้ชื่อนำหน้าว่า “จารย์” ถ้าบวชต่อไปและได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านมากขึ้น ชาวบ้านก็จะทำพิธีฮตสรงเป็นครั้งที่สองให้ การฮตสรงครั้งที่สองนี้เรียกว่า “ญาชา” คือ สามารถบวชให้แก่พระรูปอื่นได้ สึกออกมาชาวบ้านจะใช้คำว่า “จารย์ชา” นำหน้าชื่อหากได้รับยกย่องโดยการฮตสรงเป็นครั้งที่สามเรียกว่า “ญาคุ” สึกออกมาชาวบ้านจะเรียกว่า “จารย์คุ” พระที่ได้รับการฮตสรงเป็นญาคูนั้น ส่วน

ใหญ่เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษ ปกครองพระลูกวัดได้เรียบร้อย และทำตัวให้เป็นที่ยิ่งของชาวบ้าน ได้เป็นอย่างดี (ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, 2534 : 15)

สรุป พิธีฮตสรง เป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานมาตั้งแต่โบราณ เกิดจากการผสมผสานความเชื่อของ ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยเฉพาะในแนวคิดที่ว่ากษัตริย์เป็นเทพที่จุติลงมาปกครองโลก พิธีราชาภิเษกจึงต้องใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ เช่น น้ำจากแม่น้ำคงคา เพื่อชำระล้างและรับรองความเป็นเทพ ในประเทศไทยแนวคิดนี้แพร่หลายตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านอิทธิพลของขอม และต่อเนื่องจนถึงรัตนโกสินทร์ เช่น รัชกาลที่ 4 ได้ใช้น้ำจากแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ในประเทศแทนแม่น้ำ 5 สายในอินเดีย และในภาคอีสาน พิธีฮตสรงมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เช่น ที่พระธาตุยาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ แสดงถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ใหญ่ โดยพิธีนี้เกี่ยวข้องกับการยกย่องพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

ขั้นตอนพิธีการฮตสรง

การฮตสรงในแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด การประกอบพิธีกรรมบางท้องถิ่นนิยมทำให้เสร็จในตอนเช้า เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วก็จะถวายภัตตาหารเพลพระสงฆ์ต่อไปเลย แต่โดยทั่วไปแล้ว นิยมเริ่มประกอบพิธีในตอนเที่ยงเรื่อยไปจนเสร็จพิธี กล่าวคือเมื่อได้เวลาประมาณ 12.00 น. เจ้าภาพนิมนต์พระสงฆ์ทั้งหมดขึ้นมาয়ศาลาการเปรียญ เมื่อพระสงฆ์มาครบเรียบร้อยแล้ว มัคณายกก็จะนำไหว้พระรับศีล โดยเจ้าภาพและญาติพี่น้อง รวมถึงผู้ที่มาร่วมงานนั่งพร้อมเพรียงกันตรงหน้าพระสงฆ์ พร้อมนำน้ำหอม 2 หาบ และเทียนขอบหัวคำคิง จากนั้นพระสงฆ์ที่เป็นประธานหรือพระสงฆ์รูปที่ได้รับการฮตสรงให้ศีลแก่ญาติโยม ตามลำดับ ดังนี้

1. อารธนา น้ำฮตหรือน้ำอบน้ำหอม หลังจากรับศีลเสร็จเรียบร้อยแล้ว มัคณายกที่เป็นผู้รู้ได้กล่าวนำตั้งนะโม 3 จบ แล้วกล่าวอารธนา น้ำอบน้ำหอมเป็นภาษาบาลีพร้อมกันเสร็จแล้วก็ขึ้นขั้นตอนทางพระสงฆ์

2. พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ พระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์มาพร้อมกันที่ศาลาหรือปะรำพิธี หลังจากที่อารธนา น้ำฮตสรงเสร็จแล้ว มัคณายกก็จะอารธนาพระปริตร จากนั้นพระสงฆ์ทั้งหมดก็เจริญพุทธมนต์ โดยใช้เวลาประมาณ 40-60 นาทีก็เสร็จ

3. ถวายผ้าไตร มัคณายกก็จะนำถวายผ้าไตรจีวร ซึ่งเป็นผ้าที่เจ้าภาพเตรียมไว้ถวายพระสงฆ์รูปที่จะฮตสรงให้ท่านได้เปลี่ยน หลังจากที่ได้รับการถวายผ้าแล้ว พระสงฆ์รูปนั้นก็ทำพิธีพันผ้าคือการทำจุดวงกลมอย่างใหญ่เท่าแวงตาหางนกยูง อย่างเล็กเท่าหลังตัวเรือดที่มุมจีวรด้วยสีเขียวคราม โคลน หรือดำคล้ำ เพื่อทำจีวรให้เสียสี หรือมีตำหนิตามวินัยบัญญัติ จากนั้นพระสงฆ์ที่จะฮตสรงก็ให้พรแก่ญาติโยม ก็เป็นอันเสร็จพิธี ซึ่งพิธีแต่ละขั้นตอนเสร็จสิ้นลง มัคณายก หรือผู้เข้าร่วมพิธีคนใดคนหนึ่งจะต้องถ่ม (ตี) ข้อง 3 ครั้งเสมอ เพื่อให้ผู้คนอื่น ๆ ที่อยู่นอกศาลาการเปรียญ หรืออยู่ที่ห่างไกลออกไปร่วมกันอนุโมทนาบุญด้วยกันทุกครั้งไป (พระธรรมปิฎก, 2538 : 188)

4. แห่กองฮต เมื่อพิธีบนศาลาการเปรียญเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพและผู้เข้าร่วมพิธีต่างช่วยกันถือเครื่องไทยธรรมที่กองฮตคนละอย่างสองอย่าง เช่น หมอน ดอกไม้ ผ้าห่ม แต่เจ้าภาพจะต้องถือผ้าไตร หาบน้ำฮตรวมถึงถือรูปภาพผู้ตายที่จะอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้เดินนำหน้าขบวนแห่ แต่เดิมต้องห้ามกองฮต (เมง) ไปด้วยทั้งหมด แต่ปัจจุบันเครื่องไทยธรรมมีจำนวนมาก ไม่สามารถจะถือไปแห่เข้าร่วมขบวนได้ทั้งหมด ก็เลยเลือกถือเอาเพียงบางส่วนไปร่วมขบวนแห่ กองมโหรีต่างบรรเลงประโคมร่ออยู่นอกศาลาวัด พร้อมนางรำที่เต้นระบำรำฟ้อนร่ออยู่อย่างสนุกสนาน และตั้งแถวอย่างเป็นระเบียบ

เมื่อขบวนแห่เข้ามาถึงหน้าประตูโงงวัด ก็มีพระสงฆ์สองรูปยืนอยู่สองข้างประตูประพรมน้ำมนต์ให้ญาติโยมที่เข้าร่วมขบวนแห่ เพื่อให้เกิดสิริมงคลกับญาติโยมผู้ที่มาร่วมงานกันทั่วทุกคน เมื่อหัวขบวนมาถึงศาลาเจ้าภาพบางส่วนที่เป็นผู้ชายหุ่นกำยำ ก็เตรียมเสลี่ยงรออยู่หน้าศาลา เจ้าภาพก็นิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปเดินมาขึ้นเสลี่ยง โดยมีองค์ประธานนั่งเสลี่ยงที่ 1 รองลงมาก็เป็นองค์ที่จะทำการฮอตสรองและองค์อื่น ๆ ตามลำดับ พระที่จะฮอตจะได้รับขันนิมนต์และชุดสำหรับสวมใส่ก่อนจะขึ้นเสลี่ยง แต่บางท้องที่ก็จะแห่เฉพาะพระเถระที่เป็นองค์ประธานกับพระสงฆ์ที่จะได้รับการฮอตสรองเท่านั้น เมื่อพระสงฆ์ขึ้นเสลี่ยงเรียบร้อยแล้ว ขบวนพร้อมยกเสลี่ยงขึ้นหามแห่เวียนขวารอบศาลาการเปรียญจนครบ 3 รอบ จากนั้นก็นิมนต์พระที่จะฮอตไปที่โงงฮอตที่เตรียมพร้อมไว้แล้ว โดยมีพระเถระผู้เป็นประธานเดินนำหน้าพระที่จะฮอตสรองไป

5. สถานที่ฮอตสรอง โงงฮอตหรือโรงสำหรับรดน้ำพระสงฆ์ การเตรียมอุปกรณ์ทำซุ้มหรือโงงฮอต เริ่มจากใช้ไม้ไผ่ที่มีขนาดแข็งแรง นำมาทำเสาทั้ง 4 มุม จากนั้นก็ทำเป็นโครงพอที่จะติดฝักกันทั้ง 4 ด้าน เหลือช่องประตูที่เปิดไว้สำหรับเดินเข้าไปสรองน้ำ จากนั้นก็นำฝักมาถัก อาจเป็นใบมะพร้าวหรือผ้าขัดแตะที่หาได้ในท้องถิ่นมาเป็นฝักกันทั้ง 4 ด้าน บางแห่งก็ใช้ผ้าขาวขึงกันรอบก็มี ส่วนประตูทางเข้าเปิดโล่งเอาไว้ ภายในจะปูด้วยเสื่อหรือฝ้ายางหรือบางที่ก็ใช้ก้อนอิฐวางติด ๆ กัน จนเต็มพื้นที่ภายใน ส่วนบริเวณพื้นภายในโงงฮอต จะต้องเตรียมหางตองกล้วยที่มีขนาดยาว ไม่ขาดวัน 1 ใบ ใบขนาดและใบยออย่างละ 3 ยอด หรือบางแห่งก็ใช้ใบยอใบโพธิ์และใบคูณอย่างละ 9 ใบ และหินที่มีขนาดเขื่อง ๆ มีความกว้างประมาณ 6x6 นิ้ว เรียกว่า “ศิลาอาสน์” หรือถ้าเป็นก้อนใหญ่ขนาดที่ผู้นั่งสามารถหย่อนขาลงได้ เรียกว่า “บัลลังก์ศิลาอาสน์” วางทับใบคูณ ใบยอ บางแห่งใช้ซ้อวางทับแทนหิน แล้วให้พระสงฆ์นั่งคุกเข่าทับหินหรือซ้อ ข้างนอกโงงฮอตก็มีโองน้ำใบขนาดกลางเท่าโองมังกรใส่ น้ำหอมไว้เต็มจำนวน 1 หรือ 2 โอง พร้อมขันสำหรับตักน้ำรด เพื่อให้ผู้มารดพระสงฆ์ตักน้ำรดได้สะดวก

6. พิธีการแต่งตั้งหรือเลื่อนชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ เรียกว่า “พิธีฮอตสรอง” พิธีจะเริ่มตั้งแต่พระเถระที่เป็นประธานนำพระสงฆ์รูปที่จะฮอตสรองไปยังโงงฮอต จุดเทียนกิ่งหรือเทียนดินกาติดไว้ที่ฮอต พาให้ทิศตามฤกษ์ที่ดีของวันฮอตสรอง จากนั้นพระเถระผู้เป็นประธานก็จะทำพิธีรดน้ำอบน้ำหอมเป็นคนแรก พระสงฆ์ที่อยู่ ปรำพิธีหรือศาลาการเปรียญเจริญชัยมงคลคาถาร่วมกันในขณะที่กำลังฮอตสรอง จากนั้นพระสงฆ์สามเณรที่นิมนต์มาทั้งหมดก็รดน้ำ ตามด้วยผู้เฒ่าผู้แก่และประชาชนทั่วไปตามลำดับ จนกว่าจะครบหมดทุกคน ขณะที่น้ำหอมกำลังไหลหลังรดพระสงฆ์ที่ฮอตสรองอยู่ ก็จะมีญาติโยมโดยเฉพาะโยมผู้ชายจำนวนหนึ่งมุดเข้าไปในโงงฮอต ยื่นมือเข้าไปรองน้ำหอมที่ไหลผ่านร่างของพระสงฆ์แล้วนำน้ำมาดื่มกิน หรือลูบประพรมที่ศีรษะและใบหน้า เชื่อว่าจะทำให้เกิดเป็นสิริมงคลและหายจากโรคร้ายไข้เจ็บโชคดีมีชัย

เมื่อทำพิธีฮอตสรองเสร็จแล้ว พระสงฆ์ที่ได้รับการฮอตสรองก็จะเปลี่ยนผ้า ผู้ที่เป็นเจ้าภาพจะต้องเตรียมผ้าไตรจีวรที่ได้ถวายท่านก่อนหน้าไว้ข้างโงงฮอตและผ้าเช็ดตัวถวายให้ท่านด้วย เมื่อท่านเช็ดเนื้อตัวแห้งแล้วก็ทำการเปลี่ยนจากชุดที่ใส่เดิมเป็นผ้าไตรจีวรชุดใหม่ แล้วถวายยามให้ท่านด้วย หลังจากครองจีวรเรียบร้อยแล้วก็จะเดินมายังโงงฮอตอีกครั้ง ส่วนชาวบ้านก็จะนั่งประนมมือส่งเสียงร้องสาธุการพร้อมกับการกล่าวจบของพระว่า ซา หรือ คุณ จนครบ 3 ครั้งเช่นเดียวกัน ทั้งนี้การร้องว่า ซา หรือ คุณ ขึ้นอยู่กับว่า การฮอตสรองครั้งนั้น เป็นการฮอตให้ขึ้นสู่ตำแหน่ง ซา หรือ คุณ ก็ให้ว่า ซา หรือ คุณ เสียงดัง ๆ ตามตำแหน่งนั้น ๆ และประธานจะนำเดินขึ้นสู่ศาลาการเปรียญ ในขั้นตอนนี้จะเริ่มจากพระเถระที่เป็นประธานถวายตาลปัตรและไม้เท้าเงินไม้เท้าทอง จากนั้นจึงใช้ไม้เท้าจูงพระสงฆ์ที่ได้รับการฮอตสรองขึ้นไปสู่ปรำพิธีหรือศาลาการเปรียญ ในขณะที่ญาติโยมทั้งผู้ชายและผู้หญิงก็จะนอนคว่ำเรียงตั้งแต่ปากประตูโงงฮอตติดต่อกันไปจนถึงปรำพิธีหรือศาลาการเปรียญ ให้พระเถระประธานใช้ไม้เท้าเงินไม้เท้าทองจูงพระสงฆ์ที่ได้รับการฮอตสรองเดินเหยียบ

ผ่านไปโดยมีความเชื่อว่าผู้ที่เป็นโรคร้ายไข้เจ็บปวดหลังปวดเอวจะหายจากโรคเมื่อกำหนดผู้บริสุทธิ์มียศศักดิ์ได้เหยียบให้ถ้าคนปกติก็เชื่อว่าจะได้อานิสงส์มากทำให้เกิดเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

7. อ่านหรือสัญญาหรือสุวรรณปฎิ เป็นธรรมเนียมโบราณที่ปฏิบัติหลังจากเปลี่ยนผ้าให้แล้ว เพื่อเป็นการประกาศยกย่องต่อหน้าชุมชนว่า พระสงฆ์ที่ผ่านการสดสรงแล้ว มียศและตำแหน่งตามที่จารึกไว้ในหรือสัญญา หรือสุวรรณปฎิ พิธีกรรมเริ่มจากผู้เฒ่าผู้แก่นำเทียนเล่มเบ็ยไปตั้งไว้ตรงหน้า 1 คู่ แล้วจุดเทียนเล่มบาททั้งคู่ส่งถวาย โดยที่แรกให้มือขวาทับมือซ้าย แล้วกลับซ้ายทับขวา และกลับขวาทับซ้าย 3 หน เอาเทียนเล่มบาทที่ถืออยู่มือขวาจุดเทียนเล่มเบ็ยที่อยู่ข้างซ้าย เอาเทียนเล่มบาทที่อยู่มือซ้ายจุดเทียนเล่มเบ็ยที่อยู่ข้างขวา จากนั้น ประธานฝ่ายฆราวาสหรือผู้ที่ได้รับเกียรติอ่านประกาศหรือสัญญาหรือสุวรรณปฎิ อ่านหรือสัญญาหรือสุวรรณปฎิจบ ก็จะมีบรรเลงมโหรี ช้อง กลอง แต่โบราณนิยมติดพิน เป่าปี่สีซอเป่าหอยสังข์ ตีระฆัง ช้องกลองเสียงดังไปทั่วชุมชน จากนั้นผู้เฒ่าผู้แก่ก็ถวายหลายเงินหลายคำ (แผ่นเงินแผ่นทองสำหรับจารึกนามผู้ได้รับเอกราภิเชก)

8. ตั้งขันบายศรี เชิญพราหมณ์ จำนวน 1 คน แต่โบราณนิยมเชิญพราหมณ์ จำนวน 4 คน เพราะต้องยื่นฝ่าทิศทั้ง 4 ทิศ และทำพิธีบายศรี เพราะบางแห่งมีพิธีกรรมทางพราหมณ์ร่วมด้วย เช่น การผูกข้อต่อแขน หรือบายศรีสู่ขวัญพระสงฆ์รูปที่จะได้รับการสดสรงก่อน จึงทำพิธีสดสรงหรือบางแห่งก็ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญหลังจากพิธีสดสรงเรียบร้อยแล้ว

9. บายศรีสูตรขวัญ การบายศรีสูตรขวัญก็เป็นประเพณีคนอีสานแต่โบราณ แม้ว่าจะเป็นพิธีกรรมของพราหมณ์ แต่คติโบราณในการสดสรงก็ต้องทำพิธีบายศรีสูตรขวัญให้พระสงฆ์รูปที่สดสรง เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคล การบายศรีสูตรขวัญเป็นขั้นตอนหลังจากที่ถวายลาภยศแล้ว พราหมณ์ที่เชิญมาซึ่งนุ่งขาวห่มขาวนำบายศรีมาตั้งข้างซ้ายขวาของพระสงฆ์ที่สดสรงหรือถ้ามีการสดสรงหลายรูปก็ให้นั่งล้อมรอบขันบายศรี ผู้เฒ่า ผู้แก่จุดเทียนชัยที่ปักอยู่ขันบายศรีทั้งซ้ายและขวา จากนั้นพราหมณ์ก็ทำพิธีเบิกบายศรี ป่าวอัญเชิญเทวดา 4 ทิศพราหมณ์กล่าวจบก็สิ้นช้อง 3 ครั้ง จากนั้นพราหมณ์ก็เอาสายสิญจน์ที่ขันบายศรีไปผูกแขนให้พระสงฆ์ที่สดสรง ตามด้วยพระเถระประธาน พระสงฆ์ทั้งปวงและญาติโยมก็พากันเข้าแถวเพื่อผูกแขน บางท้องถิ่นก็มีญาติโยมถวายปัจจัยใส่ในย่ามขณะที่ผูกแขนท่านด้วย เสร็จพิธีแล้วนิมนต์พระสงฆ์ผู้ได้รับการสดสรง เข้านั่งอาสนะบนอาสน์สงฆ์ เจ้าภาพหรือญาติโยมร่วมกันประเคนบริขารเครื่องยศเฉพาะส่วนที่ยังมิได้ประเคน ถ้ามีหลายรูปก็แยกกองบุญหรือกองสด โดยกองสดของรูปใดก็ให้ประเคนแก่รูปนั้น จากนั้นญาติโยมทั่วไปที่มาร่วมงานบุญกองสดอาจจะถวายปัจจัยไทยทานแก่พระสงฆ์สามเณร ซึ่งมาร่วมพิธีตามกำลังศรัทธา ถวายเสร็จก็เตรียมกรวดน้ำ พระสงฆ์ที่เป็นประธานกล่าวอนุโมทนาบุญแก่เจ้าภาพและญาติโยมพอประมาณ ต่อด้วยพระสงฆ์ทั้งหมดในพิธีตั้งตาลปัตรให้พร ผู้มาร่วมงานรับพรกรวดน้ำ เป็นเสร็จพิธี (ธีระพงษ์ มีไธสง, 2559 : 74-96)

สรุป ขั้นตอนประเพณีการสดสรงมีทั้งหมด 9 ขั้นตอน ได้แก่ 1) อาราธนาน้ำสดสรง 2) พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ 3) ถวายผ้าไตร 4) แห่งกองสด 5) สถานที่สดสรง 6) พิธีการแต่งตั้งเลื่อนชั้นสมณศักดิ์ 7) อ่านหรือสัญญาหรือสุวรรณปฎิ 8) ตั้งขันบายศรี 9) บายศรีสูตรขวัญ

ลำดับชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์แบบโบราณ

การศึกษาพิธีกรรมดังกล่าวเกี่ยวข้องกับชั้นยศของพระสงฆ์นั้น ลำดับชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ในภาคอีสานครั้งโบราณนิยมถือตามแบบอย่างมาจากกรุงศรีสัตนาคนหุตและเมืองหลวงพระบางในอดีต ซึ่งแบ่งเป็นลำดับชั้นได้ ดังนี้

1. ชั้นสำเร็จ (บางแห่งเรียกสมเด็จ)
2. ชั้นชา (ปรีชาหรือสามารถ)
3. ชั้นคุ (ครู)
4. ชั้นราชคุ (สำหรับครูบาอาจารย์สอนลูกเจ้านาย)
5. ชั้นเจ้าหัวคูฝ้าย
6. ชั้นเจ้าหัวคูค่าน
7. ชั้นเจ้าหัวคูหลักคำ
8. ชั้นเจ้าหัวคูลูกแก้ว
9. ชั้นเจ้าหัวคูยอดแก้ว
10. ชั้นราชคูหลวง

สมณศักดิ์ตามข้อ 1 ถึง ข้อ 4 เป็นสมณศักดิ์ฝ่ายปริยัติ ส่วนข้อ 5 ถึง ข้อ 10 เป็นสมณศักดิ์ฝ่ายบริหาร

อย่างไรก็ตาม การอดสรงที่นิยมกันทั่วไปในปัจจุบัน มีเพียง 4 ชั้น คือ

อดสรงครั้งที่ 1	เรียกว่า “สำเร็จ”	สึกออกมาเรียก “จารย์”
อดสรงครั้งที่ 2	เรียกว่า “ญาชา”	สึกออกมาเรียก “จารย์ชา”
อดสรงครั้งที่ 3	เรียกว่า “ญาคุ”	สึกออกมาเรียก “จารย์คุ”
อดสรงครั้งที่ 4	เรียกว่า “ญาท่าน”	สึกออกมาเรียก “จารย์ท่าน”

การเลื่อนสมณศักดิ์ฝ่ายปริยัติพระสงฆ์สามเณรจะได้รับสมณศักดิ์ชั้นใดจะต้องได้รับการศึกษาเป็นบันไดไต่ขั้นเป็นขั้น ๆ ตามหลักสูตร การแบ่งหลักสูตรการศึกษาในสมัยโบราณมี 3 ชั้น หลักสูตรชั้นหนึ่ง ๆ เรียกว่า "บัน" ซึ่งมีดังนี้

บันต้น

- 1) สูตรมนต์น้อย คือ ตั้งมุงคฺลน้อย (มงคลน้อย) ได้แก่ 7 ตำนาน สูตรมนต์หลวง คือ ตั้งมุงคฺลหลวง(มงคลหลวง) ได้แก่ 12 ตำนาน ไชยน้อย ไชยใหญ่ จบปริบฺรณ
- 2) สูตรมนต์กลาง คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร, มหาสมัยสูตร, อนัตตลักขณสูตร, อาทิตตปริยายสูตร มาติกาแจง, พระอภิธรรม 7 คัมภีร์, พระวินัยพระสูตร
- 3) สูตรมนต์ปลาย คือ สัททณีตปริกฺรณ (บาลีมูลกัจจายนสูตร), อภิธัมมตถสังคหบาลี, ปาฏิโมกขบาลี

บันกลาง

- 1) เรียนมูลกัจจายนสูตร เริ่มตั้งแต่สามัญญาภิธานและสนธินามอาชยาต กิตก์สมาส เป็นต้น เหมือนกับเรียนบาลีไวยากรณ์ในสมัยนี้ แต่พิสดารมากและต้องเรียนจากพระคัมภีร์โบราณอักษรขอมอักษรธรรมอีสานธรรมล้านนาและไไทยน้อย
- 2) แปลคัมภีร์บาลีอัฐกถาทั้ง 5 คือ พระวินัยอัฐกถา, อัฐกถา, ปาจิตตีย์, อัฐกถาจุลวรรค, อัฐกถามหาวรรค, อัฐกถาปริวารวรรค
- 3) อัฐกถาธรรมบทบาลี 8 ภาค ประกอบด้วย 1. ปฐมภาโคภาค 2. ทุตติยาโคภาค 3. ตติยาโคภาค 4. จตุตถาโคภาค 5. ปัญจมาโคภาค 6. ฉัฐฐาโคภาค 7. สัตตมาโคภาค 8. และอัฐฐมาโคภาค

บันปลาย

- 1) คัมภีร์ทศชาติบาลี พระบาลีแสดงถึงเรื่องทศชาติของพระพุทธเจ้า
- 2) มังคลัตถิปินีบาลี พระบาลีแสดงถึงเรื่องมงคล 38 ประการ
- 3) อัญญาถาวรสุทธิมรรคบาลี พระบาลีแสดงถึงเรื่องหนทางแห่งการปฏิบัติเพื่อถึงความบริสุทธิ์
- 4) อัญญาถาวรภริชธรรมสังคหะบาลี พระบาลีแสดงถึงพระอภิธรรมชั้นสูง

ที่กล่าวมายังมีอีกอีกหลายพระคัมภีร์ที่ผู้ศึกษาต้องเรียนรู้และการเรียนในสมัยนั้นอาศัยการท่องจำเป็นหลัก โดยพระอาจารย์ผู้สอนจะให้ท่องจำแบบปากต่อปากหนังสือตำราไม่ต้องเรียนและอ่านจากพระคัมภีร์โบราณที่จารบทเรียนต่าง ๆ สืบทอดกันมาและอักษรที่ใช้จารไม่ใช่ภาษาไทยแต่ใช้อักษรธรรม (พระมหาสุวณฺ์ กิตติเมธี และ สมควร นามสีฐาน, 2564 : 747-756)

สรุป ผู้คนสมัยโบราณเคารพบูชาพระรัตนตรัยอย่างถึงที่สุด เมื่อจารึกเรื่องราวในพระพุทธศาสนาด้วยอักษรชนิดใดจะเรียกตัวอักษรที่ใช้จารข้อธรรมนั้นว่าอักษรธรรม ประกอบด้วย ธรรมอีสานใช้แพร่หลายในภาคอีสานเมื่อจารเป็นหนังสือโบราณแล้วจะต้องเคารพบูชาเสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ห้ามเหยียบย่ำหรือประมาทพระคัมภีร์เวลาถือก็ยกขึ้นสูงหรือพาดไว้บนบ่าของผู้ถือ เมื่อพระสงฆ์สามเณรรูปใดมีความวิริยะอุตสาหะเล่าเรียนจนจบบันไดจากบันตั้นมาจนถึงบันปลายก็จะได้รับการยกย่องให้เป็นที่ปรากฏ โดยจะได้รับการถวายสมณศักดิ์ตามลำดับชั้น ได้แก่ 1. ชั้นสำเร็จ 2. ชั้นชา 3. ชั้นคู 4. ชั้นราชคู 5. ชั้นเจ้าหัวคู ฝ่าย 6. ชั้นเจ้าหัวคูค่าน 7. ชั้นเจ้าหัวคูหลักคำ 8. ชั้นเจ้าหัวคูลูกแก้ว 9. ชั้นเจ้าหัวคูยอดแก้ว 10. ชั้นราชคูหลวง

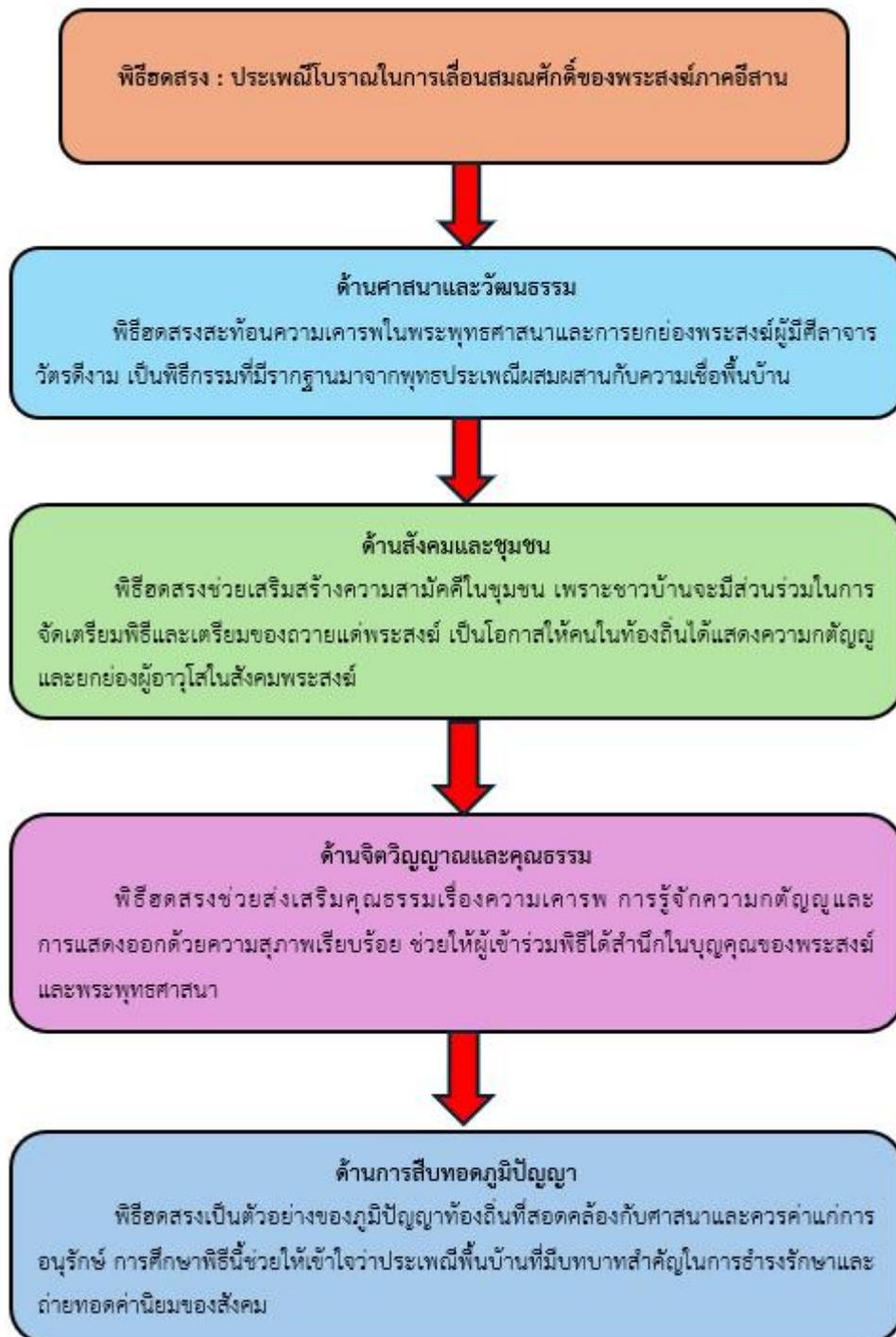
บทสรุป

พิธีฮตสรง เป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานมาตั้งแต่โบราณ เกิดจากการผสมผสานความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยเฉพาะในแนวคิดที่ว่ากษัตริย์เป็นเทพที่จุติลงมาปกครองโลก พิธีราชาภิเษกจึงต้องใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ เช่น น้ำจากแม่น้ำคงคา เพื่อชำระล้างและรับรองความเป็นเทพ แนวคิดนี้แพร่หลายตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านอิทธิพลของขอม และต่อเนื่องจนถึงรัตนโกสินทร์ เช่น รัชกาลที่ 4 ได้ใช้น้ำจากแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ในประเทศแทนแม่น้ำ 5 สายในอินเดีย และในภาคอีสาน พิธีฮตสรงมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เพื่อการยกย่องพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ซึ่งขั้นตอนประเพณีการฮตสรงมีทั้งหมด 9 ขั้นตอน ได้แก่ 1) อาราธนาฮตสรง 2) พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ 3) ถวายผ้าไตร 4) แห่กองฮต 5) สถานที่ฮตสรง 6) พิธีการแต่งตั้งเลื่อนชั้นสมณศักดิ์ 7) อ่านหรือสัญญาหรือสุวรรณปิฎก 8) ตั้งขันบายศรี 9) บายศรีสูตรขวัญ และพิธีการ ฮตสรงในภาคอีสานในอดีตถือเป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่ แต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละกลุ่มชน แต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การถวายสมณศักดิ์ยกย่องพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบด้วยสมณศักดิ์ เพื่อให้ท่านได้เกิดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติศาสนกิจ ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันจัดพิธีเถราภิเษกหรือที่เรียกว่า “ฮตสรง” ให้แก่พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อยกย่องท่านสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นไป มี 2 ลักษณะ คือ ถวายสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบเป็นที่เคารพสักการะของชุมชน และพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาหรืออาจแยกเป็นการถวายสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์สายบริหารและสายปฏิบัติ รวมถึงสายปริยัติด้วยคือพระสงฆ์ที่บวชเรียน ซึ่งการศึกษาเล่าเรียนสมัยก่อนแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า สูตรมนต์น้อย หมายถึง ผู้เรียนต้องสามารถตั้งมงคลน้อย ได้แก่ เจ็ดตำนาน สูตรมนต์หลวง คือ ตั้งมงคลหลวง ได้แก่ 12 ตำนาน ไชยน้อย ไชยใหญ่ ต้องเรียนให้จบบริบูรณ์ สูตรมนต์กลาง คือ ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร มหาสมยสูตร อาทิตตปริยายสูตร อนัตตลักษณะสูตร มาติกาแจง อภิธรรมเจ็ดคัมภีร์

พระวินัย พระสูตร และชั้นสูตรมนต์ปลาย คือ สัททา (บาลีมูลกัจจายนสูตร) อภิธรรมมัตถสังคหะและบาลีปาฏิโมกข์

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษาพิธีฮตสรง ซึ่งเป็นประเพณีโบราณของภาคอีสานที่เกี่ยวข้องกับการเลื่อนสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ สามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับได้ดังนี้

เอกสารอ้างอิง

- ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. (2534). *อีสานเมื่อวันวาน*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- เชิดชาย บุตดี. (2555). *ฮตสรงที่หตหาย*. วารสารศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 33 (ฉบับที่ 7), หน้า 72-85.
- ธีระพงษ์ มีโธสง. (2556). *ฮตสรง : การอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาพิธีเถรภิเษกพระสงฆ์ในภาคอีสาน*. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธีระพงษ์ มีโธสง. (2559). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานในการแต่งตั้งสมณศักดิ์พระสงฆ์*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ 2 (ฉบับที่ 1), หน้า 74-96.
- นภาพร ศรีสม. (2567). *การจัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างสันติภาพ*. วารสารเมธีวิจัย, ปีที่ 1 ฉบับที่ 3, หน้า 41-46.
- พระครูเมตตาภิตติวิมล. (2555). *การวิเคราะห์ความเชื่อในประเพณีฮตสรงของชาวตำบลป่าสังข์ อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสุธรรมรัตนาภรณ์. (2564). *ศึกษาเปรียบเทียบพิธีเถรภิเษกของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลหอคำอำเภอเมือง จังหวัดบึงกาฬ กับพิธีเถรภิเษกของชุมชนบ้านน้ำไ้ แขวงบอลิคำไซ สปป.ลาว*. วารสารศึกษิตาลัย, ปีที่ 2 (ฉบับที่ 1), หน้า 57-70.
- พระณัฐวุฒิ พันทะลี. (2564). *การดูแลสุขภาพพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน*. วารสารสาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ, ปีที่ 1 (ฉบับที่ 3), หน้า 14-27.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). *พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุวัฒน์ กิตติเมธี และ สมควร นามสีฐาน. (2564). *ฮตสรง : พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ผ่านความศรัทธาของชุมชนในสังคมอีสาน*. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, ปีที่ 6 (ฉบับที่ 3), หน้า 747-756.
- พิฑูรย์ มลิวัลย์. (2535). *ประเพณีฮตสรง*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุคีโอะ ฮายาชิ. (2554). *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน ศาสนาในความเป็นภูมิภาค*. ผู้แปลและเรียบเรียง พินิจ ลาภธนานนท์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี เอกชนนิยม. (2568). *เปิดโลกพิธี “ฮตสรง” ประเพณีเก่าแก่แถบอีสานจากอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้าง*. (ออนไลน์, 2567). สืบค้น 20 เมษายน 2568, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_13542.